

Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου/ της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης (lex mitior): αρχή απόλυτη ή δυνάμενη να περιοριστεί?¹

Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (lex mitior), όπως κατοχυρώνεται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής Χάρτης), αποτελεί μέρος του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης. Σύμφωνα με το άρθρο 49 παρ. 1 του Χάρτη, η ως άνω αρχή επιτάσσει, εάν, μετά την τέλεση του αδικήματος, προβλεφθεί με νόμο ελαφρύτερη ποινή, να επιβάλλεται αυτή και όχι αυτή που ίσχυε κατά την τέλεση του αδικήματος. Επομένως, η εφαρμογή της ως άνω αρχής προϋποθέτει διαχρονική διαδοχή νόμων και βασίζεται στη διαπίστωση ότι η διαδοχή αυτή αντιστοιχεί, στην οικεία έννομη τάξη, σε μια αλλαγή στάσης είτε ως προς τον ποινικό χαρακτηρισμό των πράξεων που δύνανται να συνιστούν ένα συγκεκριμένο αδίκημα είτε ως προς την ποινή, η οποία πρέπει να επιβάλλεται στον δράστη σε περίπτωση τέλεσης της σχετικής αξιόποινης πράξης².

¹ Η μελέτη βασίζεται στην ομιλία μου που πραγματοποιήθηκε στο Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο ευρωπαϊκού Δικαίου που διοργανώθηκε με αφορμή τη συμπλήρωση 40 ετών λειτουργίας της Ελληνικής Ένωσης Ευρωπαϊκού Δικαίου σε συνεργασία με τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τον Δικηγορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης, το Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, το Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο (ΕΒΕΘ), και διεξήχθη στις 18 και 19 Δεκεμβρίου 2024 στο ΕΒΕΘ. Η μελέτη βασίζεται επίσης σε παρουσίαση με τίτλο “New initiatives of the EU to fight fraud and the recent case law of ECJ” («Νέες πρωτοβουλίες της ΕΕ για την καταπολέμηση της απάτης και η πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ») που πραγματοποίησα σε διαδικτυακό σεμινάριο που πραγματοποιήθηκε από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Επιμόρφωσης Δικαστών (EJTN Administrative law training – Webinar), με γενικό θέμα με τίτλο “The framework of tax crimes in the EU” («Το πλαίσιο των φορολογικών αδικημάτων στην ΕΕ»), 29-30 October 2024.

² Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Clergeau κ.λπ., C-115/17, EU:C:2018:651, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η αρχή της αναδρομικότητας του επιεικέστερου ποινικού νόμου την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 49, παράγραφος 1, τρίτη περίοδος, του Χάρτη έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στην καταδίκη ορισμένου προσώπου επειδή εισέπραξε αχρεωστήτως ειδικές επιστροφές κατά την εξαγωγή προβλεπόμενες από τον κανονισμό 1964/82, μέσω τεχνασμάτων ή ψευδών δηλώσεων σχετικά με τη φύση των εμπορευμάτων για τα οποία ζητήθηκαν οι επιστροφές, καίτοι, κατόπιν τροποποιήσεως του κανονισμού αυτού που επήλθε σε χρόνο μεταγενέστερο των πράξεων για τις οποίες απαγγέλθηκε κατηγορία, τα εμπορεύματα τα οποία

Να σημειωθεί ότι ακόμη και πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβώνας, η οποία προσέδωσε στον Χάρτη την ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ) είχε κρίνει ότι η αρχή αυτή απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και, ως εκ τούτου, πρέπει να θεωρείται ότι αποτελεί μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης τις οποίες ο εθνικός δικαστής πρέπει να σέβεται κατά την εφαρμογή του εθνικού δικαίου³.

Η προβλεπόμενη στον Χάρτη αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) εφαρμόζεται μόνο στις διατάξεις του ουσιαστικού ποινικού δικαίου και όχι σε αυτές του δικονομικού ποινικού δικαίου. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ προκύπτει ότι οι κανόνες που διέπουν την παραγραφή σε ποινικές υποθέσεις δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 49 παρ. 1, του Χάρτη⁴.

Περαιτέρω, δεδομένου ότι η εν λόγω αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) δεν προβλεπόταν ρητώς από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες (εφεξής ΕΣΔΑ), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής ΕΔΔΑ),

εξήγαγε το πρόσωπο αυτό κατέστησαν επιλέξιμα για τις ως άνω επιστροφές, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι δεν μεταβλήθηκε η εκτίμηση του Γάλλου νομοθέτη ως προς τον ποινικό χαρακτηρισμό των πράξεων για τις οποίες απαγγέλθηκε κατηγορία ή ως προς την ποινή η οποία πρέπει να επιβληθεί για το αδίκημα που προσάπτεται στους κατηγορουμένους της κύριας δίκης, ενώ με την τροποποίηση αυτή ο νομοθέτης της Ένωσης ουδόλως είχε ως σκοπό να θέσει εν αμφιβόλω τον ποινικό χαρακτηρισμό ή την εκτίμηση, εκ μέρους των αρμόδιων εθνικών αρχών, της ποινής η οποία πρέπει να επιβάλλεται για συμπεριφορές που έχουν ως αποτέλεσμα την αθέμιτη είσπραξη ειδικών επιστροφών κατά την εξαγωγή τις οποίες προβλέπει ο κανονισμός 1964/82, όπως οι ψευδείς δηλώσεις ή τα τεχνάσματα που προσάπτονται στους κατηγορουμένους της κύριας δίκης. Αντιθέτως, η επιλογή του νομοθέτη της Ένωσης να τροποποιήσει τα κριτήρια επιλεξιμότητας που προβλέπει το άρθρο 1 του κανονισμού 1964/82 στηρίζεται σε αμιγώς οικονομική και τεχνική εκτίμηση της καταστάσεως της παγκόσμιας αγοράς κρέατος.

³ Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2016, Paoletti κ.λπ., C-218/15, EU:C:2016:748, σκέψη 25 και ΔΕΕ, απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Clergeau κ.λπ., C-115/17, EU:C:2018:651, ΔΕΕ. Στην τελευταία αυτή υπόθεση το ΔΕΕ έκρινε ότι το γεγονός και μόνον ότι τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως της κύριας δίκης έλαβαν χώρα μεταξύ του 1987 και του 1992, ήτοι πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβώνας την 1η Δεκεμβρίου 2009, δεν εμποδίζει, εν προκειμένω, την εφαρμογή της αρχής της αναδρομικότητας του επιεικέστερου ποινικού νόμου την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 49, παράγραφος 1, τρίτη περίοδος, του Χάρτη. Επιπλέον, κρίθηκε ότι η αξιόποινη πράξη που προβλέπεται στο άρθρο 426.4° του τελωνειακού κώδικα (*code des douanes*) και η ποινική διαδικασία της κύριας δίκης εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην έννομη τάξη της Ένωσης, κατά την έννοια της νομολογίας που εκτέθηκε στη σκέψη 28 της παρούσας αποφάσεως, και, άρα, το αιτούν δικαστήριο έχει την υποχρέωση να διασφαλίσει την τήρηση, στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας, της αρχής της αναδρομικότητας του επιεικέστερου ποινικού νόμου την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 49, παράγραφος 1, τρίτη περίοδος, του Χάρτη (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 3ης Μαΐου 2005, Berlusconi κ.λπ., C-387/02, C-391/02 και C-403/02, EU:C:2005:270, σκέψη 69).

⁴ Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ. C-105/14, EU:C:2015:555, σκέψεις 54 έως 57.

ακολουθώντας τη νομολογία του ΔΕΕ, τη συνήγαγε από το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ⁵. Όσον αφορά τις απαιτήσεις που απορρέουν από την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» σύμφωνα με το άρθρο 7, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι, δυνάμει της αρχής αυτής, οι ποινικές διατάξεις πρέπει να πληρούν ορισμένες απαιτήσεις προσβασιμότητας και προβλεψιμότητας όσον αφορά τόσο τον ορισμό του εγκλήματος όσο και τον καθορισμό της ποινής⁶. Η απαίτηση σαφούς νομοθετικής προβλέψεως, η οποία είναι συμφυής με την αρχή αυτή, συνεπάγεται, όπως έχει αποφανθεί το ΔΕΕ, ότι ο νόμος πρέπει να καθορίζει σαφώς τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές, η προϋπόθεση δε αυτή πληρούται όταν ο πολίτης έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει, με βάση το γράμμα της οικείας διατάξεως και, εν ανάγκη, με τη βοήθεια της ερμηνείας που δίδεται στη διάταξη αυτή από τα δικαστήρια, ποιες πράξεις και παραλείψεις συνεπάγονται την ποινική ευθύνη του⁷.

Ένα ζήτημα που απασχόλησε τόσο τη θεωρία όσο και τη νομολογία αφορούσε τον χαρακτήρα της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) ως απόλυτης ή δυνάμενης υπό συγκεκριμένες συνθήκες να περιοριστεί. Ειδικότερα τέθηκε το ζήτημα εάν η ως αρχή μπορεί να περιοριστεί από τα κράτη μέλη προκειμένου να συμμορφωθούν με άλλες υποχρεώσεις τους που προκύπτουν από το δίκαιο της Ένωσης. Αποκρινόμενο στον προβληματισμό αυτό, κρίθηκε από το ΔΕΕ ότι η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), όπως καθιερώνεται με το άρθρο 49 του Χάρτη, δεσμεύει τα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, σύμφωνα με το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, όπως συμβαίνει της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), για παράδειγμα, όταν προβλέπουν, στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που τους επιβάλλει το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, την επιβολή ποινικών κυρώσεων για τα εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ. Κατά συνέπεια, η υποχρέωση διασφάλισης

⁵ Βλ. απόφαση Scoppola κατά Ιταλίας.

⁶ Βλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 1996, *Cantoni κατά Γαλλίας*, CE:ECHR:1996:1115JUD001786291, § 29, της 7ης Φεβρουαρίου 2002, *E.K. κατά Τουρκίας*, CE:ECHR:2002:0207JUD002849695, § 51, της 29ης Μαρτίου 2006, *Achour κατά Γαλλίας*, CE:ECHR:2006:0329JUD006733501, § 41, και της 20ής Σεπτεμβρίου 2011, *ΟΑΟ Neftyanaya Kompaniya Yukos κατά Ρωσίας*, CE:ECHR:2011:0920JUD001490204, § 567 έως 570.

⁷ Βλ. και ΔΕΕ, απόφαση της 28ης Μαρτίου 2017, *Rosneft*, C-72/15, EU:C:2017:236, σκέψη 162.

αποτελεσματικής είσπραξης των ιδίων πόρων της Ένωσης δεν μπορεί να αντιστρατεύεται την ως άνω αρχή⁸.

Αφού εξετάσουμε την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ αναφορικά με το ζήτημα της δυνατότητας περιορισμού της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) και ιδίως την απόφαση της 24^{ης} Ιουλίου 2023 στην υπόθεση Lin (C-107/23 PPU) (Α), ακολούθως θα αναφερθούμε στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων αναφορικά με τη δυνατότητα περιορισμού της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου/της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης (*lex mitior*) (Β). Τέλος θα προβούμε σε ορισμένες καταληκτικές παρατηρήσεις αναφορικά με την δυνατότητα ή όχι περιορισμού της αρχής της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) (Γ).

Α. Η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ αναφορικά με το ζήτημα της δυνατότητας περιορισμού της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*): η απόφαση της 24^{ης} Ιουλίου 2023 στην υπόθεση Lin (C-107/23 PPU)

Το ζήτημα της εφαρμογής της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) και ειδικότερα της δυνατότητας περιορισμού της έχει, όπως ήδη αναφέρθηκε εισαγωγικά, απασχολήσει τη νομολογία του ΔΕΕ. Σε σχετικά πρόσφατη απόφασή του το ΔΕΕ (της 24ης Ιουλίου 2023 στην υπόθεση Lin (C-107/23 PPU)⁹) κλήθηκε να αποφανθεί για την εφαρμογή της προβλεπόμενης στο εσωτερικό δίκαιο κρατών μελών αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) υπό το πρίσμα διατάξεων του δικαίου της Ένωσης που επιβάλλουν στα κράτη μέλη την υποχρέωση καταπολέμησης της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης της απάτης ως προς τον ΦΠΑ, με αποτρεπτικά και αποτελεσματικά μέτρα και ειδικότερα υπό το πρίσμα του άρθρου 325 παρ. 1 της ΣΛΕΕ και του άρθρου 2 παρ. 1 της

⁸ Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 29ης Μαρτίου 2012, *Belvedere Costruzioni*, C-500/10, EU:C:2012:186, σκέψη 23.

⁹ Αναφορικά με την εν λόγω διαδικασία επείγουσας εκδίκασης υποθέσεων ενώπιον του ΔΕΕ, βλ. Court of Justice, Fact Sheet, Urgent Preliminary Ruling Procedure And Expedited Procedure, διαθέσιμο σε: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-10/tra-doc-en-div-c-0000-2019-201906086-05_00.pdf.

Σύμβασης ΠΟΣ¹⁰ αναφορικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων από την απάτη εις βάρος τους¹¹.

Απάτη εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων συνιστά, μεταξύ άλλων, και κάθε εκ προθέσεως πράξη ή παράλειψη σχετικά με τη χρήση ή την υποβολή πλαστών, ανακριβών ή ελλιπών δηλώσεων ή εγγράφων, με αποτέλεσμα την παράνομη μείωση των πόρων του γενικού προϋπολογισμού των Κοινοτήτων ή των προϋπολογισμών των οποίων η διαχείριση ασκείται από τις Κοινοότητες ή για λογαριασμό τους.

Σύμφωνα με την Σύμβαση ΠΟΣ, κάθε κράτος μέλος λαμβάνει τα αναγκαία και κατάλληλα μέτρα για τη μεταφορά των σχετικών διατάξεων στο εσωτερικό ποινικό του δίκαιο κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οι αναφερόμενες σ' αυτές συμπεριφορές να χαρακτηρίζονται εγκλήματα και να επισύρουν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές ποινικές κυρώσεις, που να περιλαμβάνουν, τουλάχιστον στις περιπτώσεις σοβαρής απάτης, στερητικές της ελευθερίας ποινές για τις οποίες χωρεί ενδεχομένως έκδοση. Ομοίως, τα κράτη πρέπει να μεριμνούν, ώστε οι προβλεπόμενοι από το εθνικό δίκαιο κανόνες παραγραφής να παρέχουν τη δυνατότητα αποτελεσματικής καταστολής των εγκλημάτων που συνδέονται με τέτοιου είδους απάτες¹².

Να σημειωθεί ότι κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, το εφαρμοστέο στα ποινικά αδικήματα σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης καθεστώς παραγραφής δεν είχε αποτελέσει αντικείμενο εναρμόνισης από τον νομοθέτη της Ένωσης, η οποία έλαβε χώρα μεταγενέστερα, μερικώς, με την έκδοση

¹⁰ ΕΕ 1995, C 316, σ. 48.

¹¹ Συναφή με τη Σύμβαση ΡΙΦ ήταν και τα Πρωτόκολλα της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, της 29^{ης} Νοεμβρίου 1996 και της 19^{ης} Ιουνίου 1997.

¹² Βλ. απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2017, Μ.Α.Σ. και Μ.Β., C-42/17. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να μην εφαρμόσει, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας που αφορά εγκλήματα σχετικά με τον φόρο προστιθέμενης αξίας, εθνικές διατάξεις περί παραγραφής που εμπίπτουν στο εθνικό ουσιαστικό δίκαιο και εμποδίζουν την επιβολή ποινικών κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή προβλέπουν βραχύτερες προθεσμίες παραγραφής για τις περιπτώσεις σοβαρής απάτης σε βάρος των εν λόγω συμφερόντων σε σχέση με τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους, εκτός αν μια τέτοια μη εφαρμογή συνεπάγεται παραβίαση της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», λόγω ελλείψεως σαφήνειας του εφαρμοστέου νόμου, ή λόγω αναδρομικής εφαρμογής νομοθεσίας που επιβάλλει αυστηρότερες προϋποθέσεις θεμελίωσης της ποινικής ευθύνης σε σχέση με αυτές που ίσχυαν κατά τον χρόνο τελέσεως του εγκλήματος.

της Οδηγίας ΠΟΣ¹³. Επομένως η θέσπιση κανόνων περί παραγραφής του αξιοποιύνου για αδικήματα σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ενέπιπτε, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, στην αρμοδιότητα των κρατών μελών¹⁴, τα οποία όμως όφειλαν, κατά την άσκηση της εν λόγω αρμοδιότητας, να τηρούν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το δίκαιο της Ένωσης¹⁵.

Θα εξετάσουμε τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης και τα προδικαστικά ερωτήματα που τέθηκαν στο ΔΕΕ (1), τη Γνώμη του Γενικού Εισαγγελέα (2), την κρίση του ΔΕΕ επί της υπόθεσης και ειδικότερα την στάθμιση στην οποία προέβη μεταξύ του εθνικού (ρουμανικού) προτύπου προστασίας (*lex mitior*) και των διατάξεων του δικαίου της ΕΕ περί της επιβαλλόμενης στα κράτη υποχρέωσης καταπολέμησης της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (3), καθώς και την υποδοχή από τα δικαστήρια της Ρουμανίας της απόφασης του ΔΕΕ (4).

1. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης Lin και τα προδικαστικά ερωτήματα που τέθηκαν στο ΔΕΕ

Στην υπόθεση Lin, το ΔΕΕ έπρεπε να αποφανθεί επί αίτησης ενός ρουμανικού δικαστηρίου (εφετείου) για την έκδοση προδικαστικής απόφασης. Όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, φυσικά πρόσωπα που δεν είχαν δηλώσει στην φορολογική διοίκηση τα έσοδά τους από την πώληση ποσοτήτων πετρελαίου εσωτερικής καύσης που είχαν αποκτήσει υπό καθεστώς αναστολής της καταβολής των

¹³ Οδηγία (ΕΕ) 2017/1371 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5ης Ιουλίου 2017 σχετικά με την καταπολέμηση, μέσω του ποινικού δικαίου, της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Η Οδηγία αντικατέστησε (άρθρο 16) τη Σύμβαση για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 26^{ης} Ιουλίου 1995 (Σύμβαση PIF), η οποία είχε καταρτισθεί βάσει του άρθρου K3 της ΣΕΕ. Η Οδηγία επίσης τελεί σε άμεση λειτουργική συνάφεια με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/1939 του Συμβουλίου, της 12^{ης} Οκτωβρίου 2017, «σχετικά με την εφαρμογή ενισχυμένης συνεργασίας για τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας». Βλ. και Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι/Θ. Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, 2η έκδ., 2019, Δημήτρης Αναστασόπουλος, Η Οδηγία (ΕΕ) 2017/1371 σχετικά με ενσωμάτωσή της στο εθνικό δίκαιο, *The Art of Crime*, Μάιος 2020, Αθ. Συκιώτου-Ανδρουλάκη, Νέες εξελίξεις στην ποινική προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: τα δύο σχέδια του *Corpus Juris* και η προοπτική μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, *ΠοινΧρ* 2000/389, Α. Περιστεράκη, Τα οικονομικά εγκλήματα κατά της Ευρωπαϊκής Κοινότητας – *Corpus Juris*, *ΠοινΔικ*2002/204.

¹⁴ Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2017, M.A.S. και M.B., C-42/17.

¹⁵ Βλ. αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 2019, *Rimšēvičs* και *BCE* κατά Λεττονίας, C-202/18 και C-238/18, και της 21ης Δεκεμβρίου 2021, *Euro Box Promotion* κ.λπ., C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 και C-840/190.

ειδικών φόρων κατανάλωσης, προκαλώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ζημία στο Δημόσιο, ιδίως όσον αφορά τον ΦΠΑ και τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης για το πετρέλαιο εσωτερικής καύσης, καταδικάστηκαν από το Εφετείο σε ποινές φυλάκισης για φοροδιαφυγή και σύσταση εγκληματικής οργάνωσης.

Στην έφεσή τους, οι καταδικασθέντες υποστήριξαν ότι η καταδίκη δεν ήταν δυνατή λόγω της παρόδου της δεκαετούς παραγραφής της ποινικής ευθύνης τους για τα ανωτέρω αδικήματα της φοροδιαφυγής και της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης λόγω της εφαρμογής της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του ηπιότερου ποινικού δικαίου (*lex mitior*) που κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα της Ρουμανίας, σύμφωνα με το οποίο ο νόμος ισχύει μόνο για το μέλλον, εξαιρουμένων των επιεικέστερων ποινικών νόμων, ενώ αν από την τέλεση του αδικήματος έως την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης ίσχυσαν περισσότερες διατάξεις ποινικών νόμων, εφαρμόζεται η επιεικέστερη διάταξη.

Να σημειωθεί ότι στο ρουμανικό δίκαιο, οι κανόνες περί διακοπής της προθεσμίας παραγραφής του αξιοποίνου εμπίπτουν στο πεδίο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου και ότι, συνεπώς, υπόκεινται στην αρχή της μη αναδρομικής εφαρμογής του ποινικού νόμου, με την επιφύλαξη της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), όπως αυτή κατοχυρώνεται, ιδίως, στο άρθρο 15, παράγραφος 2, του ρουμανικού Συντάγματος.

Προς στήριξη των αιτήσεών τους, τα ως άνω πρόσωπα επικαλέστηκαν την παραγραφή του αξιοποίνου συνεπεία των αποφάσεων αριθ. 297/2018¹⁶ και 358/2022¹⁷ του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας. Ειδικότερα, το Συνταγματικό Δικαστήριο με την υπ' αριθ. 297/2018 απόφασή του έκρινε τη διάταξη του ποινικού κώδικα που προέβλεπε ότι η προθεσμία παραγραφής της ποινικής ευθύνης διακόπτεται με τη διενέργεια «οποιασδήποτε διαδικαστικής πράξης» αντισυνταγματική, λόγω παραβίασης της αρχής της ασφάλειας δικαίου των ποινικών αδικημάτων και ποινών, καθώς στερείτο προβλεψιμότητας, αφού η φράση «οποιασδήποτε διαδικαστικής πράξης» περιλάμβανε και πράξεις που δεν κοινοποιούνταν στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο, μην παρέχοντας, επομένως, στο εν λόγω πρόσωπο τη δυνατότητα να

¹⁶ Curtea Constituțională a României, The External Relations, Press and Protocol Department of the Constitutional Court of Romania, Press release, 26 May 2022.

¹⁷ Decizia nr.358 din 26 mai 2022 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.155 alin.(1) din Codul penal Publicată în Monitorul Oficial nr.565 din 09.06.2022.

γνωρίζει ότι είχε αρχίσει νέα προθεσμία παραγραφής της ποινικής του ευθύνης μετά τη διενέργεια της πράξης αυτής, ενώ παραβίαζε την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο».

Με μεταγενέστερη απόφασή του (την υπ' αριθ. 358/2022) το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρουμανίας έκρινε ότι λόγω της αδράνειας του εθνικού νομοθέτη να νομοθετήσει σχετικά και να αντικαταστήσει την κριθείσα αντισυνταγματική διάταξη του ποινικού κώδικα, το ρουμανικό δίκαιο δεν προέβλεπε λόγους διακοπής της παραγραφής του αξιοποιήσιμου για το επίμαχο αδίκημα της φοροδιαφυγής κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ της δημοσίευσης της πρώτης απόφασής του (αριθ. 297/2018) και της έναρξης ισχύος μιας κανονιστικής πράξης που προέβλεπε ότι η προθεσμία παραγραφής του αξιοποιήσιμου διακόπτεται με τη διενέργεια οποιασδήποτε διαδικαστικής πράξης χρήζουσας κοινοποίησης στον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο, και η οποία δημοσιεύθηκε μετά την ως άνω δεύτερη απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

Έτσι, όπως υποστήριζαν τα ως άνω πρόσωπα, το γεγονός ότι, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ των ημερομηνιών δημοσίευσης των ως άνω δύο αποφάσεων του Συνταγματικού Δικαστηρίου, το ποινικό δίκαιο δεν προέβλεπε κανέναν λόγο διακοπής της προθεσμίας παραγραφής του αξιοποιήσιμου, συνιστά αφ' εαυτού επιεικέστερο ποινικό νόμο, ο οποίος θα έπρεπε να εφαρμοστεί στην περίπτωση τους σύμφωνα με την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), η οποία κατοχυρώνεται από το ρουμανικό Σύνταγμα. Σύμφωνα με την ερμηνεία αυτή, η δεκαετής προθεσμία παραγραφής που προβλέπει ο ρουμανικός ποινικός κώδικας θα είχε λήξει πριν καταστούν αμετάκλητες οι καταδίκες σε βάρος τους και επομένως δεν θα ήταν δυνατόν να καταδικαστούν λόγω της παραγραφής της ποινικής τους ευθύνης.

Το ρουμανικό δικαστήριο απηύθυνε στο ΔΕΕ το ερώτημα εάν η ερμηνεία αυτή, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα την απαλλαγή των προσώπων από την ποινική τους ευθύνη για σοβαρή απάτη εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης λόγω της εφαρμογής της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του ηπιότερου ποινικού δικαίου (*lex mitior*), ήταν συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης¹⁸. Έθεσε επίσης το ερώτημα εάν θα

¹⁸ Το αιτούν δικαστήριο επισήμανε ότι οι αποφάσεις αριθ. 297/2018 και 358/2022 του Συνταγματικού Δικαστηρίου (*Curtea Constituțională*) δύνανται να επηρεάσουν «σημαντικό αριθμό υποθέσεων», οι δίκες επί των οποίων έχουν περατωθεί με την έκδοση αμετάκλητων καταδικαστικών αποφάσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να προσβληθούν εκ νέου μέσω έκτακτων ένδικων μέσων όπως τα επίμαχα στην υπόθεση της κύριας δίκης. Με έγγραφο της 24ης Μαρτίου 2023, το οποίο περιήλθε την ίδια ημέρα στο ΔΕΕ, το αιτούν δικαστήριο αναφέρθηκε σε πολλές αποφάσεις, εκδοθείσες από τις 15 Δεκεμβρίου

μπορούσε να υποχρεωθεί να κηρύξει ανεφάρμοστες τις αποφάσεις του ρουμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου σε περίπτωση που δεν ήταν δυνατή η σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία, επισημαίνοντας ότι σύμφωνα με το ρουμανικό δίκαιο, οι δικαστές που δεν εφαρμόζουν αυτεπαγγέλτως τη νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου κινδυνεύουν να διαπράξουν πειθαρχικό παράπτωμα.

2. Η Γνώμη του Γενικού Εισαγγελέα στην υπόθεση Lin

Στην Γνώμη του (της 29ης Ιουνίου 2023)¹⁹, ο Γενικός Εισαγγελέας Sánchez-Bordona υποστήριξε ότι τα οικονομικά συμφέροντα της ΕΕ, τα οποία εν προκειμένω θα θίγονταν λόγω απάτης στο ΦΠΑ, δεν θα πρέπει να προστατεύονται σε βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως η αρχή της αναδρομικότητας του ευνοϊκότερου ποινικού δικαίου (*lex mitior*). Κατά συνέπεια, στην πρότασή του προς το ΔΕΕ, υποστήριξε ότι το αιτούν δικαστήριο δεν θα χρειαστεί να μην εφαρμόσει τη νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου, προκειμένου να διασφαλίσει τη συμμόρφωση με το άρθρο 325 παρ. 1 της ΣΛΕΕ, καθώς έτσι διασφαλίζεται η συμμόρφωση με την αρχή της ποινικής νομιμότητας και τις απαιτήσεις προβλεψιμότητας και ακρίβειας του εφαρμοστέου ποινικού δικαίου.

Να σημειωθεί ότι παρόμοια άποψη είχε υποστηριχθεί στο παρελθόν και από τον Γενικό Εισαγγελέα Michael Bobek στην υπόθεση Mauro Scialdone²⁰, ο οποίος είχε εκφράσει τη γνώμη ότι η αρχή της νομιμότητας, περικλείουσα και την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του ευνοϊκότερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), αποκλείει τη δυνατότητα να μείνουν ανεφάρμοστες ηπιότερες ποινικές διατάξεις στο πλαίσιο εν εξελίξει ποινικής δίκης, έστω και αν διαπιστωθεί ότι οι εν λόγω ηπιότερες ρυθμίσεις είναι ασύμβατες με το δίκαιο της Ένωσης. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι η υπεροχή των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου που επιβάλλουν στα κράτη μέλη την υποχρέωση να θεσπίζουν

2022 έως τις 8 Μαρτίου 2023, με τις οποίες το εφετείο του Βουκουρεστίου (Curtea de Apel București και το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο (Înalta Curte de Casație și Justiție) έκαναν δεκτά έκτακτα ένδικα μέσα αίτησης επανάληψης της διαδικασίας, συνεπεία της παραγραφής της ποινικής ευθύνης των οικείων προσώπων.

¹⁹ Αναφορικά με τη Γνώμη του Γενικού Εισαγγελέα, βλ. Panagiotis Zinonos, Op-Ed: “AG Opinion in Lin (C-107/23 PPU): Insights on the protection of the EU financial interests and the national principle of *lex mitior*”, Op-Ed, 29 August 2023, <https://www.eipa.eu/blog/op-ed-ag-opinion-in-lin-c-107-23-ppu-insights-on-the-protection-of-the-eu-financial-interests-and-the-national-principle-of-lex-mitior/> Βλ. και Adelina Marini, CJEU Makes the Differences between the CVM and the General Rule of Law Framework More Visible, *euinside*, February 1, 2024.

²⁰ C-574/15, της 13ης Ιουλίου 2017.

αποτελεσματικές, αποτρεπτικές και αναλογικές κυρώσεις πρέπει να εφαρμόζεται κατά τρόπο συνεπή προς άλλες ρυθμίσεις ίσης τυπικής ισχύος εντός της έννομης τάξεως της Ένωσης και συγκεκριμένα την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), η οποία προβλέπεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, του Χάρτη, σε συνδυασμό με την προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και την ασφάλεια δικαίου, θεωρούμενες στο ειδικό πλαίσιο του ποινικού δικαίου. Μάλιστα, το συμπέρασμα αυτό ισχύει ανεξάρτητα από το εάν η ενδεχόμενη ασυμβατότητα με το ενωσιακό δίκαιο διαπιστωθεί ως προς το πρωτογενές δίκαιο (άρθρο 325, παράγραφος 1, της ΣΛΕΕ) ή ως προς το δευτερογενές δίκαιο (οδηγία ΦΠΑ).

3. Η κρίση του ΔΕΕ επί της υπόθεσης: η στάθμιση μεταξύ του εθνικού (ρουμανικού) προτύπου προστασίας (*lex mitior*) και των διατάξεων του δικαίου της ΕΕ περί της επιβαλλόμενης στα κράτη υποχρέωσης καταπολέμησης της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης

Το ΔΕΕ υιοθέτησε διαφορετική άποψη από αυτήν του Γενικού Εισαγγελέα όσον αφορά την ισορροπία μεταξύ της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων²¹. Επικαλούμενο τη νομολογία *Euro Box Promotion and Others*²², το ΔΕΕ τόνισε ότι ο συστημικός κίνδυνος

²¹ Simon Haupt, ECJ: EU Law Protecting the Union's Financial Interests Prevails over National Fundamental Rights, *eucrim*, 12 August 2023, <https://eucrim.eu/news/ecj-eu-law-protecting-the-unions-financial-interests-prevails-over-national-fundamental-rights/>

²² Απόφαση της 21 Δεκεμβρίου 2021, C-357/19. Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 της Σύμβασης η οποία καταρτίστηκε βάσει του άρθρου Κ.3 της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, και υπεγράφη στις Βρυξέλλες στις 26 Ιουλίου 1995, καθώς και η απόφαση 2006/928 έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική κατά την οποία οι δικαστικές αποφάσεις επί υποθέσεων διαφθοράς και απάτης περί τον φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) οι οποίες δεν εκδόθηκαν, σε πρώτο βαθμό, από ειδικευμένους για τέτοιες υποθέσεις δικαστικούς σχηματισμούς ή, σε δεύτερο βαθμό, από δικαστικούς σχηματισμούς στη σύνθεση των οποίων μετείχαν αποκλειστικά δικαστές ορισθέντες με κλήρωση απόλυτη ακυρότητα, με αποτέλεσμα οι οικείες υποθέσεις διαφθοράς και απάτης περί τον ΦΠΑ να πρέπει, ενδεχομένως κατόπιν ασκήσεως έκτακτου ένδικου μέσου κατά τελεσίδικων αποφάσεων, να επανεξετάζονται σε πρώτο και/ή δεύτερο βαθμό, καθόσον η εφαρμογή της εν λόγω εθνικής ρύθμισης ή πρακτικής μπορεί να δημιουργήσει συστημικό κίνδυνο ατιμωρησίας πράξεων οι οποίες στοιχειοθετούν σοβαρά αδικήματα απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ή σοβαρά αδικήματα διαφθοράς εν γένει. Η υποχρέωση διασφάλισης αποτελεσματικών και αποτρεπτικών ποινικών κυρώσεων για τέτοια αδικήματα δεν απαλλάσσει το αιτούν δικαστήριο από τον έλεγχο του αναγκαίου σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίς το εν λόγω δικαστήριο να μπορεί να εφαρμόσει εθνικό πρότυπο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων το οποίο ενέχει τέτοιο συστημικό κίνδυνο ατιμωρησίας. Επίσης, αποφάνθηκε ότι η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική κατά την οποία

ατιμωρησίας είναι ασυμβίβαστος με τις απαιτήσεις του άρθρου 325 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ και του άρθρου 2 παράγραφος 1 της Σύμβασης ΠΟΣ. Η αδράνεια του εθνικού νομοθέτη να επανορθώσει την κατάσταση, σε συνέχεια της έκδοσης το 2018 και το 2022 των ως άνω αποφάσεων του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας, για χρονικό διάστημα σχεδόν τεσσάρων ετών, δηλαδή η μη πρόβλεψη λόγων διακοπής της παραγραφής της ποινικής ευθύνης για τα σχετικά αδικήματα μεταξύ των ετών 2018 και 2022, συνιστά τέτοιο συστημικό κίνδυνο, δεδομένου ότι πολλές περιπτώσεις σοβαρής απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης θα παραμείνουν ατιμώρητες λόγω της παρόδου της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής.

Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν τις ως άνω αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας (αριθ. 297/2018 και αριθ. 358/2022). Μολονότι ένα τέτοιο αποτέλεσμα θα οδηγούσε σε περιορισμό του εθνικού προτύπου προστασίας (*lex mitior*), η εφαρμογή του προτύπου αυτού θα υπονόμεινε την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης. Κατά συνέπεια, πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στο δίκαιο της ΕΕ και να μην εφαρμοστούν οι αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας. Μάλιστα, το ΔΕΕ έκρινε ότι η μη εφαρμογή των αποφάσεων του Συνταγματικού Δικαστηρίου δεν μπορούσε να οδηγήσει σε πειθαρχικές διαδικασίες κατά των δικαστών, καθώς κάτι τέτοιο θα παραβίαζε *ipso facto* την απόφασή του και τις αρχές που εξετάζει.

Είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε πώς κατέληξε το ΔΕΕ στην κρίση του αυτή. Το ΔΕΕ θεώρησε ότι εναπόκειται καταρχάς στον εθνικό νομοθέτη να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, θεσπίζοντας, ιδίως, τις αναγκαίες διατάξεις και, εφόσον απαιτείται, τροποποιώντας τις υφιστάμενες, προκειμένου να διασφαλίζει ότι το καθεστώς που εφαρμόζεται για τη δίωξη και την τιμωρία των αδικημάτων που συνιστούν σοβαρή απάτη σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων που διέπουν την παραγραφή της ποινικής ευθύνης, συνάδει με τις διατάξεις του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και του άρθρου 2, παράγραφος 1, της Σύμβασης ΠΟΣ. Το καθεστώς αυτό πρέπει να είναι σχεδιασμένο με τρόπο ώστε να μην ενέχει, για εγγενείς

τα εθνικά τακτικά δικαστήρια δεσμεύονται από τις αποφάσεις του εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου και δεν δύνανται, εξ αυτού του λόγου, να αφήσουν αυτεπαγγέλτως ανεφάρμοστη την απορρέουσα από τις εν λόγω αποφάσεις νομολογία, καίτοι θεωρούν, υπό το πρίσμα απόφασης του Δικαστηρίου, ότι η νομολογία αυτή είναι αντίθετη προς το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ ή την απόφαση 2006/928, διότι άλλως οι δικαστές των εν λόγω δικαστηρίων διαπράττουν πειθαρχικό παράπτωμα.

της διαδικασίας αυτής λόγους, συστημικό κίνδυνο ατιμωρησίας για πράξεις που συνιστούν τέτοια αδικήματα, διασφαλίζοντας συγχρόνως την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων.

Επομένως, δεν συνάδει με την υποχρέωση να διασφαλίζεται ότι στις περιπτώσεις σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης που διαπράττεται στην ημεδαπή επιβάλλονται αποτελεσματικές και αποτρεπτικές ποινικές κυρώσεις η αδράνεια του εθνικού νομοθέτη να παρέμβει για να διορθώσει την έννομη κατάσταση και μάλιστα για χρονικό διάστημα τεσσάρων ετών από την έκδοση απόφασης του Συνταγματικού Δικαστηρίου με την οποία κρίθηκε αντισυνταγματική η ρύθμιση που διέπει τη διακοπή της προθεσμίας παραγραφής του αξιοποιήσιμου.

Επιπλέον, το ΔΕΕ έκρινε ότι η υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να αφήνουν ανεφάρμοστες τις αποφάσεις αριθ. 297/2018 και 358/2022 του Συνταγματικού Δικαστηρίου, καθώς και την απόφαση αριθ. 67/2022 του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, δεν είναι ικανή να θίξει ούτε την αρχή της προβλεψιμότητας, της σαφήνειας και της μη αναδρομικότητας των εγκλημάτων και των ποινών ούτε την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), όπως αυτές κατοχυρώνονται στο άρθρο 49 παρ. 1 του Χάρτη.

Από την άλλη πλευρά, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρουμανίας εφάρμοσε ένα εθνικό πρότυπο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων ως πρόσθετη προστασία έναντι της αυθαιρεσίας σε ποινικές υποθέσεις, όπως υπαγορεύει το δίκαιο της Ένωσης, δυνάμει της αρχής της ασφάλειας δικαίου. Ομοίως, εφάρμοσε τέτοιο εθνικό πρότυπο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων όταν, στη συνέχεια, διαπίστωσε, κατ' ουσίαν, ότι λόγω της μη παρέμβασης του εθνικού νομοθέτη προς αντικατάσταση/τροποποίηση της κριθείσας ως αντισυνταγματικής διάταξης του ποινικού κώδικα σχετικά με τη διακοπή της προθεσμίας παραγραφής είχε διαμορφωθεί μια νέα κατάσταση η οποία στερείτο σαφήνειας και προβλεψιμότητας, κατά παραβίαση της ως άνω συνταγματικής αρχής.

Τελικώς, το ΔΕΕ προβαίνοντας στην αναγκαία στάθμιση μεταξύ αφενός των διατάξεων του δικαίου της ΕΕ και ειδικότερα του άρθρου 325 παρ. 1 της ΣΛΕΕ και του άρθρου 2 παρ. 1 της Σύμβασης ΠΟΣ και αφετέρου του εθνικού (ρουμανικού) προτύπου προστασίας (*lex mitior*), κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή του εν λόγω εθνικού προτύπου από εθνικό δικαστήριο για να αμφισβητηθεί η διακοπή της

προθεσμίας παραγραφής του αξιοποίνου από διαδικαστικές πράξεις διενεργηθείσες πριν από την 25η Ιουνίου 2018, ημερομηνία δημοσίευσης της πρώτης υπ' αριθμ.297/2018 απόφασης του Συνταγματικού Δικαστηρίου, πρέπει να θεωρηθεί ως δυνάμενη να θέσει σε κίνδυνο την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης²³.

Κατά συνέπεια, το ΔΕΕ έκανε δεκτό ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, στο πλαίσιο ένδικων διαδικασιών με αντικείμενο την επιβολή ποινικών κυρώσεων για τα αδικήματα της σοβαρής απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, να μην εφαρμόζουν εθνικό πρότυπο προστασίας σχετικά με την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), προκειμένου να αμφισβητηθεί η διακοπή της προθεσμίας παραγραφής του αξιοποίνου από διαδικαστικές πράξεις διενεργηθείσες πριν από την 25η Ιουνίου 2018, ημερομηνία δημοσίευσης της απόφασης αριθ. 297/2018 του Συνταγματικού Δικαστηρίου, με την οποία κρίθηκε ανίσχυρη η σχετική εθνική νομοθετική διάταξη σχετική με τους λόγους διακοπής της παραγραφής της ποινικής ευθύνης, λόγω παραβίασεως της αρχής της νομιμότητας του αδικήματος και της ποινής ("*nullum crimen, nulla poena sine lege*"), όπως αυτή προστατεύεται στο εθνικό δίκαιο.

Πάντως θα πρέπει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με το ΔΕΕ τα εθνικά δικαστήρια κράτους δεν υποχρεούνται να αφήνουν ανεφάρμοστες αποφάσεις του Συνταγματικού τους Δικαστηρίου, με τις οποίες κρίθηκε ανίσχυρη εθνική νομοθετική διάταξη σχετική με τους λόγους διακοπής της παραγραφής της ποινικής ευθύνης, λόγω παραβίασης της αρχής της νομιμότητας του αδικήματος και της ποινής ("*nullum crimen, nulla poena sine lege*"), όπως αυτή προστατεύεται στο εθνικό δίκαιο, ως προς τις απαιτήσεις της σχετικά με την προβλεψιμότητα και την ακρίβεια του ποινικού νόμου, μολονότι οι εν λόγω αποφάσεις έχουν ως συνέπεια την περάτωση σημαντικού αριθμού ποινικών υποθέσεων, περιλαμβανομένων και υποθέσεων σχετικών με αδικήματα σοβαρής απάτης θίγουσας τα οικονομικά συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λόγω παραγραφής της ποινικής ευθύνης.

Τέλος, το ΔΕΕ έκρινε ότι η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική δυνάμει της οποίας τα εθνικά τακτικά

²³ Βλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2021, *Euro Box Promotion* κ.λπ., C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 και C-840/19.

δικαστήρια κράτους μέλους δεσμεύονται από τις αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου, καθώς και από τις αποφάσεις του ανώτατου δικαστηρίου του κράτους μέλους αυτού, και δεν δύνανται, εξ αυτού του λόγου και με κίνδυνο στοιχειοθέτησης πειθαρχικής ευθύνης των οικείων δικαστών, να αφήνουν αυτεπαγγέλτως ανεφάρμοστη τη νομολογία που απορρέει από τις αποφάσεις αυτές, ακόμη και σε περίπτωση που εκτιμούν, υπό το πρίσμα απόφασης του Δικαστηρίου, ότι η επίμαχη νομολογία αντιβαίνει σε διατάξεις του δικαίου της Ένωσης που έχουν άμεσο αποτέλεσμα.

4. Η υποδοχή από τα δικαστήρια της Ρουμανίας της απόφασης του ΔΕΕ στην υπόθεση Lin

Είναι ενδιαφέρον να δούμε ποια ήταν η αντίδραση των δικαστηρίων στη Ρουμανία σε σχέση με την ως άνω απόφαση του ΔΕΕ. Το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο εξέδωσε την υπ' αριθμ. 67/2022 απόφαση²⁴, στην οποία διαπίστωσε ότι στο ρουμανικό δίκαιο οι σχετικοί με την διακοπή της παραγραφής της ποινικής ευθύνης κανόνες αποτελούν κανόνες του ουσιαστικού ποινικού δικαίου και κατά συνέπεια υπόκεινται στην αρχή της μη αναδρομικότητας των ποινικών νόμων, αλλά και στην αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) που κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα της Ρουμανίας²⁵. Ωστόσο, το ΔΕΕ με τις Διαταγές του της 9^{ης} Ιανουαρίου 2024 επί των υποθέσεων C-75/23 και C-131/23, οι οποίες εκδόθηκαν σε συνέχεια αιτήματος του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, επιβεβαίωσε όσα είχε κρίνει στην υπόθεση Lin.

Τελικώς, το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο εξέδωσε νέα ερμηνευτική απόφαση (την υπ' αριθ. 37/2024)²⁶, η οποία δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Ρουμανίας στις 18 Ιουνίου 2024 και η οποία είναι δεσμευτική έναντι όλων (*erga omnes*). Κατ' αρχάς το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι η μη εφαρμογή

²⁴ Η απόφαση δημοσιεύθηκε στην EtK 1141 της 28 Νοεμβρίου 2022. Βλ. και Dragoș Călin, Romania: A declaration of war from the High Court of Cassation and Justice against the Court of Justice of the European Union, *revistaunioIn Essays*, July 27, 2024.

²⁵ Norel NEAGU, *Mitior Lex in national and international case-law – (Second hand) Fundamental principle of criminal law?*, RDC nr. 2/2023, https://revistadedreptconstitutional.ro/wp-content/uploads/nr_revista/2023_2/Art02Revistadedreptconstitutionalnr2_2023Neagu.pdf

²⁶ Dragoș Călin, Romania: A declaration of war from the High Court of Cassation and Justice against the Court of Justice of the European Union, *revistaunioIn Essays*, July 27, 2024, <https://officialblogofunio.com/2024/07/27/romania-a-declaration-of-war-from-the-high-court-of-cassation-and-justice-against-the-court-of-justice-of-the-european-union/>.

διατάξεων του εθνικού δικαίου που εμπίπτουν στο επίπεδο της προστασίας της προβλεψιμότητας του ποινικού δικαίου, την οποία ζήτησε το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν συνάδει με το άρθρο 7 παράγραφος 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

Επίσης, το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο τόνισε ότι το εθνικό επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), η οποία εφαρμόζεται μεταξύ άλλων και σε σχέση με τις προθεσμίες παραγραφής της ποινικής ευθύνης και τη διακοπή της, προσδίδει ουσία στην αρχή της νομιμότητας του αδικήματος και της ποινής, όπως αυτή διέπεται από το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 49 του Χάρτη, διασφαλίζοντας τις εγγυήσεις που προβλέπονται σε αυτά και ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας. Εξάλλου, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 53 του Χάρτη, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εφαρμόζουν εθνικά πρότυπα, τα οποία παρέχουν μεγαλύτερη προστασία.

Ταυτόχρονα, το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρέωση που επιβάλλεται στα δικαστήρια με την απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση Lin (C-107/23 PPU) έχει ως αποτέλεσμα τη διασφάλιση επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που δεν είναι ισοδύναμο ή συγκρίσιμο με την προστασία που παρέχει το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ και ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, τα μέτρα που λαμβάνουν οι δικαστικές αρχές δικαιολογούνται μόνον εφόσον η εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα κατά τρόπο που μπορεί να θεωρηθεί τουλάχιστον ισοδύναμος με την προστασία που παρέχει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου²⁷.

Επομένως, σε ενωσιακό επίπεδο η εθνική αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), ακόμη και εάν κατοχυρώνεται συνταγματικά, υποχωρεί, εάν η εφαρμογή της είναι ικανή να εμποδίσει την επιβολή αποτελεσματικών και αποτρεπτικών κυρώσεων σε περίπτωση υποθέσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (ΦΠΑ).

²⁷ Once again on the rule of law in Romania. The risk that thousands of defendants would not face criminal liability: a new wave of requests preliminary rulings at the CJEU – Official Blog of UNIO, 9 Mai 2023, <https://officialblogofunio.com/2023/05/09/once-again-on-the-rule-of-law-in-romania-the-risk-that-thousands-of-defendants-would-not-face-criminal-liability-a-new-wave-of-requests-preliminary-rulings-at-the-cjeu/>

Β. Η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων αναφορικά με τη δυνατότητα περιορισμού της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου/της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης (lex mitior)

Το γεγονός ότι η ως άνω αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (lex mitior) δεν είναι απόλυτη επιβεβαιώνεται και από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων.

Στην Ελλάδα, η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής των επιεικέστερων, για τον κατηγορούμενο, διατάξεων νόμου καθιερώνεται με το δεύτερο άρθρο του Ποινικού Κώδικα. Η συγκεκριμένη αρχή προβλέπει ότι αν από την τέλεση της άδικης πράξης, μέχρι την αμετάκλητη εκδίκαση της υπόθεσης, ίσχυσαν περισσότερες διατάξεις νόμου, εφαρμοστέα κρίνεται εκείνη που είναι ευνοϊκότερη για τον κατηγορούμενο, η δε ηπιότητα της διάταξης κρίνεται ad hoc.

Σύμφωνα με τον Άρειο Πάγο²⁸, η επιλογή του νομοθέτη να θεσπίζει με ειδική μεταβατική διάταξη τη μη αναδρομικότητα του επιεικέστερου ποινικού νόμου είναι επιτρεπτή, χωρίς μάλιστα να τίθεται θέμα αντισυνταγματικότητας ή παραβίασης του άρθρου 15 παρ. 1 του Δ.Σ.Α.Π.Δ., διότι η επιλογή αυτή του νομοθέτη αποσκοπεί στην ασφάλεια δικαίου και στην αποφυγή διακρίσεων μεταξύ των πολιτών.

Η Ολομέλεια ποινικού του Αρείου Πάγου, στην υπ' αριθμ.4/2021 απόφασή του²⁹, προβληματίστηκε γύρω από το αν είναι εφικτή η αναλογική εφαρμογή της εξαίρεσης από την αρχή της μη αναδρομικότητας του επιεικέστερου ποινικού νόμου (lex mitior), που προβλέπει το άρθρο 2 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα, σε περιπτώσεις θέσπισης επιεικέστερων ποινών για πράξεις, για τις οποίες έχει μεσολαβήσει αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση και οι κατηγορούμενοι βρίσκονται πλέον στο στάδιο έκτισης της ποινής. Η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου προέβη σε μια σημαντική ερμηνευτική διευκρίνιση, αναφέροντας σχετικώς ότι από την διάταξη του άρθρου 15 §1 του Δ.Σ.Α.Π.Δ. συνάγεται ερμηνευτικά ότι τα χρονικά πλαίσια μέσα στα οποία μπορεί να

²⁸ ΑΠ 594/2021.

²⁹ ΟΛΑΠ (ποιν) 4/2021: Απώτατο σημείο εφαρμογής του άρθρου 2 παρ. 1 του νέου ΠΚ το αμετάκλητο της εκδίκασης πράξης, Η απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου για το ζήτημα επανακαθορισμού των αμετακλήτως επιβληθεισών ποινών, λόγω μεταγενέστερης ηπιότερης αντιμετώπισης των αδικημάτων, Lawspot.gr, 27/05/2021.

εφαρμοστεί η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) δεν ξεπερνά το στάδιο επιβολής της ποινής, το οποίο όσον αφορά την χώρα μας, ολοκληρώνεται με την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης, δηλαδή απόφασης κατά της οποίας, δεν επιτρέπεται να ασκηθεί ένδικο βοήθημα ή μέσο ή αυτό δεν ασκήθηκε εμπρόθεσμα, ή απορρίφθηκε³⁰. Η μόνη περίπτωση στην οποία εφαρμόζεται αναδρομικά επιεικέστερος νόμος υπέρ του κατηγορουμένου, μετά το αιώτατο χρονικό όριο της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης, είναι εκείνη κατά την οποία η πράξη χαρακτηρίστηκε από νεότερο νόμο μη αξιόποινη, περίπτωση η οποία διατυπώνεται ρητώς στη νομοθετική διάταξη της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 2 του Ποινικού Κώδικα που προβλέπει ότι *«Αν μεταγενέστερος νόμος χαρακτήρισε την πράξη ανέγκλητη, παύει η εκτέλεση της ποινής που επιβλήθηκε, καθώς και τα ποινικά της επακόλουθα...»*.

Περαιτέρω, η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης (και, γενικότερα, του επιεικέστερου για τον διοικούμενο νόμου περί επιβολής διοικητικών κυρώσεων) αποτελεί γενική αρχή του διοικητικού δικαίου. Έχει κριθεί από τη νομολογία ότι η αρχή αυτή της αναδρομικής εφαρμογής της επιεικέστερης διοικητικής κύρωσης δεν είναι απόλυτη, αλλά μπορεί να καμφθεί από σαφή, αντίθετη νομοθετική διάταξη, η οποία είτε αποκλείει την αναδρομική εφαρμογή της νεότερης, ευμενέστερης για τον διοικούμενο ρύθμισης είτε την προβλέπει, όχι όμως άνευ ετέρου, αλλά υπό προϋποθέσεις που θίγουν ουσιωδώς τα έννομα συμφέροντα του φορολογούμενου (π.χ. εκκρεμοδικία ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων ή του Συμβουλίου της Επικρατείας, εμπρόθεσμη υποβολή αίτησης στη φορολογική αρχή με αίτημα τη διοικητική επίλυση της διαφοράς με βάση την επιεικέστερη διάταξη κλπ).

Ωστόσο, σύμφωνα με τη νομολογία, τέτοια νομοθετική διάταξη, ως θεσπίζουσα απόκλιση από την ως άνω θεμελιώδη αρχή, πρέπει να δικαιολογείται επαρκώς (ενόψει και των αναφερόμενων στις προπαρασκευαστικές εργασίες της θέσπισής της), ώστε να συνάδει προς τις συνταγματικές αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας³¹.

Επίσης, έχει κριθεί ότι είναι δυνατός ο περιορισμός της εφαρμογής της προβλεπόμενης αρχής της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης φορολογικής κύρωσης, ενόψει της ανάγκης αποτελεσματικής πρόληψης και καταστολής των παραβάσεων, λόγω της

³⁰ Βλ. και ΟΛΑΠ 5/2000.

³¹ Βλ. 1438/2018, ΣτΕ 351/2019, ΣτΕ 1582/2020.

προβλεπόμενης από το ενωσιακό δίκαιο υποχρέωσης πρόβλεψης και επιβολής αποτελεσματικών κυρώσεων για παραβάσεις της νομοθεσίας περί ΦΠΑ³². Έτσι για παράδειγμα κρίθηκε ότι δεν εφαρμόζεται, ως ασύμβατη προς την ως άνω υποχρέωση, η ρύθμιση του ν.4002/2011 περί μη επιβολής, υπό όρους, πολλαπλών τελών, για διαφυγή του οφειλόμενου ΦΠΑ σε σχέση με σκάφη αναψυχής, ως προς τα οποία είχε χρησιμοποιηθεί το τέχνασμα των εικονικών ναυλώσεων. Επομένως, η εν λόγω αρχή δεν είναι απόλυτη, αλλά η εφαρμογή της μπορεί να περιορισθεί, τηρουμένης βεβαίως της αρχής της αναλογικότητας/δίκαιης ισορροπίας³³.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τη νομολογία, η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης (και, γενικότερα, του ευμενέστερου για τον φορολογούμενο νόμου περί επιβολής διοικητικών κυρώσεων) για παράβαση της φορολογικής νομοθεσίας αποτελεί γενική αρχή του ημεδαπού φορολογικού δικαίου, με δικαιολογητικό έρεισμα τις συνταγματικές διατάξεις περί ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1) και περί αναλογικότητας των περιορισμών του δικαιώματος επί της περιουσίας (άρθρο 25 παρ. 1 εδαφ. δ'), οι οποίες δεσμεύουν τον νομοθέτη, όσον αφορά τη ρύθμιση, με διατάξεις μεταβατικού δικαίου, των υποθέσεων επιβολής φορολογικών κυρώσεων που εκκρεμούν ενώπιον της Διοίκησης ή ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, όταν αυτός κρίνει ότι η αποτελεσματική πρόληψη και καταστολή των οικείων παραβάσεων μπορεί να επιτευχθεί μέσω της θέσπισης διοικητικών κυρώσεων ηπιότερων σε σχέση με τις ήδη προβλεπόμενες στο νόμο³⁴.

Εξάλλου, η ανωτέρω αρχή δεν έχει πεδίο εφαρμογής, όταν ο νεότερος νόμος περί επιβολής φορολογικών κυρώσεων είτε δεν είναι συγκρίσιμος με τον προηγούμενο³⁵ είτε συνδέεται αναπόσπαστα με τη θέσπιση νέου, ουσιωδώς διαφορετικού κανονιστικού πλαισίου φορολογίας, ώστε να μην απηχεί διαφορετική εκτίμηση του νομοθέτη ως προς τον πρόσφορο και αναγκαίο χαρακτήρα των κυρώσεων που προβλέπονταν υπό το προγενέστερο νομοθετικό καθεστώς³⁶.

³² Βλ. ΣτΕ 272/2020.

³³ Βλ. ΣτΕ 351/2019, 1389/2019 επταμ., 2691/2019.

³⁴ Βλ. ΣτΕ 2691/2019.

³⁵ Βλ. ΣτΕ 4159/2009 επταμ., 2031/2013.

³⁶ Βλ. ΣτΕ 459/2013 Ολομ., 2402/2016 και ΔΕΚ μειζ. συνθ. 11.3.2008, Jager, C-420/06, σκέψεις 59-60, 70, 82-83.

Να σημειωθεί ότι η νομολογία αυτή για τον περιορισμό της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επεικέστερου ποινικού νόμου ή της αναδρομικής εφαρμογής της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης (*lex mitior*) κινείται προς την ίδια κατεύθυνση με την νομολογία των δικαστηρίων για τον περιορισμό της αρχής “*ne bis in idem*”³⁷, η οποία, επίσης, υποχωρεί και μπορεί να δικαιολογήσει τη σώρευση ποινικής και διοικητικής δίωξης και κύρωσης για την ίδια παράβαση της τελωνειακής/φορολογικής νομοθεσίας, ενόψει και της απορρέουσας από το ενωσιακό δίκαιο υποχρέωσης των κρατών μελών να προβλέπουν και να επιβάλλουν αποτελεσματικές, αποτρεπτικές και αναλογικές κυρώσεις για παραβάσεις της κοινοτικής τελωνειακής νομοθεσίας ή των ενωσιακών κανόνων περί ΦΠΑ και ειδικών φόρων κατανάλωσης³⁸.

Σύμφωνα, λοιπόν, με το Συμβούλιο της Επικρατείας, η αναγόμενη στο δημόσιο συμφέρον ανάγκη να προαχθεί η πρόληψη και η καταστολή των παραβάσεων της τελωνειακής/φορολογικής νομοθεσίας και ιδίως των πλέον σοβαρών (από απόψεως ποσού ή/και συνθηκών διάπραξης τους), συνιστά θεμιτό λόγο περιορισμού της κανονιστικής εμβέλειας της απαγόρευσης “*ne bis in idem*”, τόσο κατά την ΕΣΔΑ, όπως έχει ερμηνευθεί από το ΕΔΔΑ, όσο και κατά το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, όπως έχει ερμηνευθεί από το ΔΕΕ.

Γ. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Σύμφωνα με τη νομολογία τόσο του ενωσιακού δικαστή όσο και των εθνικών δικαστηρίων, η αναδρομική εφαρμογή του επεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), η οποία κατ’εξάιρεση από τον γενικό κανόνα της απαγόρευσης της αναδρομικής εφαρμογής των κανόνων του ποινικού δικαίου, βελτιώνει την ποινική κατάσταση του κατηγορουμένου ή του καταδικασθέντος, ή την κατάσταση του διοικούμενου, σε συνέχεια της μεταστροφής του νομοθέτη είτε ως προς τον ποινικό χαρακτηρισμό ορισμένων πράξεων είτε ως προς την ποινή/φορολογική κύρωση, η οποία πρέπει να επιβληθεί για μια αξιόποινη πράξη/συμπεριφορά ή μία διοικητική/φορολογική

³⁷ Βλ. Ευγενία Πρεβεδούρου, Η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων - Με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1091/2015, ΘΠΔΔ 6/2015, σελ.524 κ.ε. Βλ. και Η ΑΡΧΗ «*ne bis in idem*» με αφορμή την με αριθμό 1741/2015 Απόφαση Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/ne-bis-in-idem-ste17412015/>.

³⁸ Βλ. τις αποφάσεις 1102-1104/2018 και 1887/2018 της επταμελούς σύνθεσης του Β’ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας.

παράβαση, δεν μπορεί να γίνει ανεκτή, σε περίπτωση που αυτό θα οδηγούσε σε ατιμωρησία σοβαρών παραβάσεων που επηρεάζουν τα οικονομικά συμφέροντα και άρα τον Προϋπολογισμό της Ένωσης ή των κρατών μελών.

Στην περίπτωση αυτή ο παλαιότερος νόμος, που ίσχυε κατά τον χρόνο τέλεσης των αξιόποινων πράξεων, δεν υποχρεεί αναδρομικώς έναντι του νέου νόμου που ισχύει κατά τον χρόνο εκδίκασης των πράξεων αυτών, και επομένως ο κατηγορούμενος/διοικούμενος δεν μπορεί να επωφεληθεί από τη μεταβολή των εκτιμήσεων του νομοθέτη αναφορικά με το αξιόποινο συγκεκριμένης συμπεριφοράς ή το είδος της ποινής/κύρωσης που επισύρει η εν λόγω συμπεριφορά. Με άλλα λόγια ο κατηγορούμενος/διοικούμενος μπορεί να καταδικαστεί ή να του επιβληθεί ποινή/κύρωση, για συμπεριφορά η οποία, σύμφωνα με τη (μεταβληθείσα) άποψη του νομοθέτη, δεν επισύρει πλέον την τιμωρία που προέβλεπε ο προηγούμενος/παλαιότερος νόμος, καθώς σε αντίθετη περίπτωση αυτό θα ήταν βλαπτικό για τα οικονομικά συμφέροντα των κρατών μελών και ιδίως της Ένωσης.

Άλλωστε, το ΔΕΕ, στην υπόθεση Taricco³⁹, είχε κρίνει ότι οι διατάξεις του άρθρου 325, παράγραφος 1 και παράγραφος 2, ΣΛΕΕ μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα, «στις σχέσεις τους με το εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών, να καθιστούν αυτοδικαίως ανεφάρμοστη, απλώς και μόνο με τη θέση τους σε ισχύ, κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας».

Επιπρόσθετα, ο περιορισμός της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*) φαίνεται να δικαιολογείται ακόμη πιο «εύκολα» σε περίπτωση νομοθετικού κενού που δημιουργείται σε συνέχεια της κήρυξης από το Συνταγματικό Δικαστήριο μιας χώρας ορισμένης διάταξης ως αντισυνταγματικής, λόγω της αδράνειας του νομοθέτη να νομοθετήσει εγκαίρως, όπως συνέβη στην περίπτωση της υπόθεσης Lin που εξετάστηκε από το ΔΕΕ, μολονότι κάτι τέτοιο δεν προκύπτει ξεκάθαρα από το αιτιολογικό της απόφασής του.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στην περίπτωση αυτή δεν είναι δυνατή η βελτίωση της ποινικής κατάστασης του κατηγορουμένου ή του καταδικασθέντος κατ'εφαρμογή

³⁹ Απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015. Για την απόφαση αυτή, βλ. και Κατερίνα Σαββαΐδου, Η προθεσμία παραγραφής του δικαιώματος του Δημοσίου για την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση φοροδιαφυγής στον τομέα του Φ.Π.Α. υπό το φως της πρόσφατης νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της απαίτησης για αποτελεσματική προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (ECJ C-105/14 Taricco and others), ΔΕΕ 2/2017, σελ.177-182.

της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), καθώς εν προκειμένω δεν επήλθε ουσιαστικά αλλαγή του νομοθέτη ως προς τον ποινικό χαρακτηρισμό ορισμένων πράξεων ή ως προς την ποινή/κύρωση, η οποία πρέπει να επιβληθεί για μια αξιόποινη πράξη/ φορολογική παράβαση, αλλά αντιθέτως αδράνειά του να νομοθετήσει, κάτι που δεν σημαίνει απαραίτητα και πρόθεσή του να αλλάξει ως προς το επιεικέστερο ορισμένη ρύθμιση, ειδικά μάλιστα εάν στη συνέχεια προβεί σε μία τέτοια ρύθμιση, όπως έγινε στη Ρουμανία με την κανονιστική απόφαση που προέβλεπε και πάλι λόγους διακοπής της παραγραφής αλλάζοντας μόνο τις προϋποθέσεις, δηλαδή την κοινοποίηση των σχετικών πράξεων στον ενδιαφερόμενο.

Εξάλλου, η ανωτέρω σκέψη φαίνεται να είναι σύμφωνη και με την υπ' αριθμ.459/2013 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας⁴⁰, σύμφωνα με την οποία κρίθηκε ότι η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του νέου επιεικέστερου νόμου (*lex mitior*) δεν έχει εν πάση περιπτώσει έδαφος εφαρμογής όταν η μεταγενέστερη ηπιότερη νομοθετική ρύθμιση υπαγορεύθηκε όχι από μεταβολή «επί το επιεικέστερον» των σχετικών αξιολογήσεων του νομοθέτη, αλλά από άλλους λόγους, όπως για παράδειγμα την κατάργηση της φορολογίας, με την οποία συνδέονταν η επίμαχη κύρωση που επιβαλλόταν σε περίπτωση παραβίασης υποχρέωσης που προβλεπόταν από αυτήν. _

⁴⁰ Με την υπ' αριθμ.459/2013 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας κρίθηκε ότι «με τις διατάξεις του άρθρου 24 παρ. 1-3 του Ν. 2214/1994, όπως ειδικότερα ορίζεται σ' αυτές, οι ημεδαπές ανώνυμες εταιρείες με κεφάλαια επενδεδυμένα σε αστικά ακίνητα σε ποσοστό 60% και άνω υποχρεώθηκαν, με την απειλή προστίμου, να μετατρέψουν τις μετοχές τους σε ονομαστικές μέσα σε έξι μήνες από τη δημοσίευση του νόμου παράλληλα, η μεταβίβαση εξ επαχθούς αιτίας των μετοχών τους αυτών υπεβλήθη στη φορολογία που προβλεπόταν στο άρθρο 13 του Ν. 4459/1965 για τις μετοχές των «κτηματικών» εταιρειών, με συντελεστή 5% επί της αξίας τους. Η εν λόγω φορολογία καταργήθηκε στη συνέχεια με το άρθρο 3 του Ν. 2753/1999, εξαιτίας δε της καταργήσεως αυτής καταργήθηκε εν τέλει, με την παράγραφο II του άρθρου 6 του Ν. 3296/2004, τόσο η πιο πάνω υποχρέωση ονομαστικοποίησης όσο και η πρόβλεψη του προστίμου που την συνόδευε. Υπό τα δεδομένα αυτά, η τελευταία αυτή διάταξη, έστω και αν προέβλεπε την εφαρμογή της και στις υποθέσεις που ήταν εκκρεμείς στις φορολογικές αρχές, και ανεξάρτητα από τη συνταγματικότητα της «επιλεκτικής» αυτής αναδρομής, δεν είναι, πάντως, εφαρμοστέα σε παραβάσεις όπως η επίδικη, η οποία, κατά τα προεκτεθέντα (ανωτ. σκέψεις 2 και 3), φέρεται διαπραχθείσα σε χρόνο κατά τον οποίον ίσχυε τόσο η πιο πάνω υποχρέωση ονομαστικοποίησης όσο και η συνδεδεμένη μ' αυτήν φορολογία μεταβίβασης των μετοχών, σε χρόνο δηλαδή κατά τον οποίο δεν είχε συντρέξει ο λόγος που επέβαλε, κατά τ' ανωτέρω, την κατάργηση της εν λόγω υποχρέωσης και της συνακόλουθης κύρωσης. Ως εκ τούτου, άλλωστε, δεν έχει, εν πάση περιπτώσει, έδαφος εφαρμογής εν προκειμένω η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης, ως προς την επιβολή κυρώσεων, διατάξεως (πρβλ. αντί άλλων ΣτΕ 1525/1955, 4158/2009), αφού η κατάργηση της διάταξης που προέβλεπε την επίδικη κύρωση υπαγορεύθηκε από τον πιο πάνω λόγο, δηλαδή την κατάργηση της φορολόγησης, και όχι από μεταβολή «επί το επιεικέστερον» των σχετικών αξιολογήσεων του νομοθέτη».